

Strasbourg, 15.12.2015.

CPT/Inf (2015) 44

Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT)

Životni prostor po zatvoreniku u zatvorskim ustanovama: CPT standardi

Minimalni CPT standard ličnog životnog prostora u zatvorskim ustanovama jeste:

- 6 m² životnog prostora u jednokrevetnoj ćeliji
+ sanitarni čvor
- 4 m² životnog prostora u višekrevetnoj ćeliji
+ potpuno odvojeni sanitarni čvor
- barem 2 m između zidova ćelije
- barem 2,5 m između poda i tavanice ćelije

Uvod

1. Još 90-tih godina, CPT je razvio i počeo da primjenjuje minimum standarda životnog prostora koji treba biti omogućen zatvoreniku u ćeliji. Dok su ovi standardi često korišteni u velikom broju izvještaja o CPT posjetama, do sada nisu sabrani u jedinstven dokument.
2. Istovremeno, postoji rastući interes za ove standarde, kako na nivou država (među organima država članica zaduženim za zatvorske objekte, državnim tijelima nadležnim za praćenje rada zatvora kao što su nacionalni preventivni mehanizmi osnovani u okviru OPCAT¹, domaći sudovi, NVO itd.), tako i na međunarodnom nivou, u velikoj mjeri zbog problema prenatrpanosti zatvora i posljedica prenatrpanosti. Trenutno, Komitet Vijeća Evrope za penološku saradnju (PC-CP) priprema Bijeli dokument o prenatrpanosti zatvora. Evropski sud za ljudska prava se često poziva da presudi u slučajevima kršenja Člana 3 Evropske povelje o ljudskim pravima (ECHR) po osnovu nedovoljnog životnog prostora dostupnog zatvorenicima.
3. Imajući ovo u vidu, CPT je u novembru 2015. odlučio da jasno navede svoj stav i standarde vezane za minimum životnog prostora po zatvoreniku, što je i cilj ovog dokumenta.
4. Ćelije navedene u ovom dokumentu jesu obične ćelije namijenjene za smještaj zatvorenika, kao i posebne ćelije, kao što su disciplinske, bezbjednosne, samice i ćelije za usamljenje. Međutim, čekaonice ili slična mjesta koja se koriste u veoma kratkom vremenskom periodu ovdje nisu obuhvaćene.²

Minimum standarda ličnog životnog prostora u zatvorskim ustanovama: opšti aspekti

5. Tokom svojih aktivnosti nadgledanja, CPT je često nailazio na prenatrpanost u zatvorima. CPT je više puta naglašavao negativne posljedice prenatrpanosti zatvora u izvještajima o posjetama, a to su: skučen i nehygienički smještaj, stalni nedostatak privatnosti, smanjene aktivnosti van ćelija jer potražnja prevazilazi kapacitete osoblja i dostupnih objekata, pretrpana zdravstvena služba, povećana tenzija a time i više nasilja između zatvorenika i između zatvorenika i osoblja. CPT smatra da je pitanje minimuma životnog prostora po zatvoreniku neposredno povezano sa posvećenošću svake države članice Vijeća Evrope poštovanju dostojanstva lica upućenih na izdržavanje zatvorske kazne.
6. Minimalni standardi ličnog životnog prostora nisu tako jednostavna stvar kako se može učiniti na prvi pogled. Najprije treba napomenuti da se standardi „minimuma životnog prostora“ koje koristi CPT razlikuju u odnosu na tip ustanove u kojoj se primjenjuju. Policijska ćelija za kratkoročno zadržavanje od nekoliko sati do nekoliko dana ne mora da ispunjava iste standarde kada je u pitanju veličina kao i bolesnička soba u psihijatrijskoj ustanovi, dok je zatvorska ćelija nešto sasvim drugačije, bez obzira da li se koristi za zadržavanje u pritvoru tokom sudskog procesa ili za smještaj pravosnažno osuđenih zatvorenika.

¹ Opcioni protokol Konvencije protiv torture Ujedinjenih nacija

² Pitanje životnog prostora na drugim mjestima gdje se lica lišavaju slobode (policijske stanice, psihijatrijske ustanove, objekti za zadržavanje prilikom neregularnih migracija itd.) nije obuhvaćeno ovim dokumentom.

7. Kao drugo, potrebno je napraviti razliku u odnosu na planirani nivo iskorišćenja predmetnog smještaja (tj. da li je u pitanju jednokrevetna ćelija ili je u pitanju višekrevetna ćelija). Takođe treba definisati i termin „višekrevetna ćelija“. Ćelija za dva zatvorenika razlikuje se značajno od ćelije namijenjene za šest ili više zatvorenika. Kada su u pitanju velike spavaonice u kojima se smještaju desetine a ponekad i stotinu zatvorenika³, CPT ima fundamentalne primjedbe koje se ne odnose samo na pitanje veličine životnog prostora po zatvoreniku koji boravi u njima već i na sam koncept velikih spavaonica kao takav.

U svom 11. Općem izvještaju⁴, CPT kritikuje sam princip smještaja u velikim spavaonicama; veoma često se u takvim spavaonicama zatvorenici drže u izuzetno skućenim i nezdravim uslovima. Uz manjak privatnosti, Komitet je otkrio da je rizik od zastrašivanja i nasilja u takvim spavaonicama visok, a adekvatna kontrola od strane osoblja izuzetno teška. Osim toga, odgovarajuća klasifikacija zatvorenika zasnovana na procjeni rizika i potreba za svaki pojedinačni slučaj postaje skoro nemoguć zadatak.⁵ Stoga CPT već dugo zastupa prelazak sa velikih spavaonica na manje životne jedinice⁶.

8. Kao treće, CPT je u obzir uzeo režim koji se nudi zatvorenicima prilikom procjene veličine ćelije u svjetlu svojih standarda (vidi odlomak 21 u daljem tekstu).

Minimalni standard ličnog životnog prostora prema CPT-u

9. CPT je 1990. razvio osnovni standard za minimum životnog prostora koji zatvoreniku treba dodijeliti u ćeliji.

- 6 m² životnog prostora u jednokrevetnoj ćeliji
- 4 m² životnog prostora po zatvoreniku u višekrevetnoj ćeliji

10. Kao što je CPT razjasnio prethodnih godina, minimum životnog prostora ne treba da uključuje sanitarni čvor u ćeliji. Posljedično, ćelija za jednog zatvorenika treba da ima 6 m² plus prostor potreban za sanitarni čvor (obično 1 m² do 2 m²). Isto tako, prostor koji zauzima sanitarni čvor treba da bude isključen iz proračuna od 4 m² po osobi u ćelijama za više zatvorenika. Dalje, u svakoj ćeliji u kojoj je smješteno više od jednog zatvorenika, sanitarni čvor treba da bude potpuno odvojen.

11. Uz to, CPT smatra da svaka ćelija koja se koristi za smještaj zatvorenika mora imati barem 2 m između zidova ćelije i 2,5 m između poda i tavanice.

³ Na primjer, prilikom posjete zatvoru u Rumuniji 1995., CPT je otkrio da je 88 zatvorenika držano u spavaonici od nekih 80 m²; 2009., CPT je posjetio koloniju u Ukrajini gde je spavaonica od 200 m² bila opremljena sa 114 kreveta

⁴ CPT/Inf (2001) 16, pasus 29

⁵ Vidite na primjer, izvještaj o posjeti Grčkoj 2013., gdje je takvo stanje primijećeno u dva zatvora (CPT/Inf (2014.) 26., pasusi 105 i 106)

⁶ Vidite, na primjer, izvještaj o posjeti Ukrajini 2009. (CPT/Inf. (2011) 29, pasus 113)

Promocija viših standarda

12. Pravilo 18.5 Evropskih zatvorskih pravila (2006) navodi da „Zatvorenici u principu treba da budu smješteni tokom noći u pojedinačnim ćelijama, osim u slučajevima kada je za njih poželjnije da dijele smještaj za spavanje“. Zaista, u mnogim državama Vijeća Evrope, zatvorenici su smješteni u pojedinačne ćelije, često veličine između 7,5 m² i 9,5 m². CPT je stalno navodio da jednokrevetne ćelije manje od 6 m² (bez sanitarnog čvora) treba ili da budu povučene iz upotrebe ili proširene kako bi obezbijedile adekvatan životni prostor za jednog zatvorenika.

13. Prilikom osmišljavanja standarda od 4 m² životnog prostora, CPT je, s jedne strane imao na umu trend primijećen u više zapadnoevropskih država gdje se ćelije namijenjene za smještaj jednog zatvorenika proširuju na 8 do 9 m², a sa druge strane, postojanje spavaonica velikih kapaciteta u zatvorskim ustanovama (kolonijama) u različitim državama centralne i istočne Evrope.

14. Iako CPT nikada nije eksplicitno definisao „više-krevetne ćelije“, analiza izvještaja o posjetama navodi da ćelije za smještaj dva do četiri zatvorenika implicitno potpadaju pod ovaj pojam.⁷ Kao posljedica toga, CPT je redovno navodio da su ćelije od 8 m² prihvatljive za dva zatvorenika, ćelije od 12 m² za tri, a ćelije od 16 m² za četiri zatvorenika. Međutim, u nezanemarljivom broju slučajeva, CPT je takođe naveo da u ćelijama od 8 m² (ili 8 do 9 m²) treba da „poželjno“ (Slovenija, 2006; Mađarska, 2013.) ili „idealno“ (*idéalement*, Belgija, 2009.) bude smješten samo jedan zatvorenik; ili da se one „koriste za smještaj ne više od jednog zatvorenika osim u izuzetnim slučajevima kada nije preporučljivo da zatvorenik ostane sam“ (Ujedinjeno Kraljevstvo, 2003.). U izvještaju o posjeti Holandiji 2011., Komitet navodi da smještaj u ćelijama za dva zatvorenika veličine između 8 i 10 m² „nije bio udoban“ zatvorenici, a u izvještaju o posjeti Irskoj 2011. preporučio je da „se ulože naponi da se što je više moguće izbjegne smještanje dva zatvorenika u ćelije od 8 m²“.

15. Gore navedeni primjeri jasno ukazuju na to da standard od 4 m² po zatvoreniku i dalje predstavlja skućene uslove u ćelijama za mali broj zatvorenika. I zaista, uzimajući u obzir da 6 m² predstavlja minimalnu količinu životnog prostora za zatvorenika smještenog u jednokrevetnoj ćeliji, samo po sebi nije evidentno da će ćelija od 8 m² obezbijediti zadovoljavajući životni prostor za dva zatvorenika. Prema mišljenju CPT-a, treba bar nastojati da se obezbijedi više životnog prostora. Standard od 4 m² je na kraju krajeva *minimum* standarda.

16. Iz ovih razloga, CPT je odlučio da unaprijedi *poželjan* standard kada su u pitanju ćelije za smještaj od dva do četiri zatvorenika, dodajući 4 m² po dodatnom zatvoreniku na minimalni životni prostor od 6 m² u jednokrevetnoj ćeliji:

- 2 zatvorenika: barem 10 m² (6 m² + 4 m²) životnog prostora + sanitarni čvor
- 3 zatvorenika: barem 14 m² (6 m² + 8 m²) životnog prostora + sanitarni čvor
- 4 zatvorenika: barem 18 m² (6 m² + 12 m²) životnog prostora + sanitarni čvor

17. Drugim riječima, bilo bi poželjno da se u ćeliji od 8 do 9 m² ne smiješta više od jednog zatvorenika, a u ćeliji od 12 m² ne više od dva zatvorenika.

18. CPT podstiče sve države članice Vijeća Evrope da primjenjuju ove više standarde, posebno prilikom izgradnje novih zatvora.

⁷ Vidite, na primjer, izvještaj iz posjete Poljskoj 2013. (CPT/Inf. (2014) 21, pasus 49)

Minimum standarda u poređenju sa nečovječnim i ponižavajućim postupanjem: potreba da se napravi razlika

19. Evropski sud za ljudska prava dobija sve veći broj pritužbi od zatvorenika koji tvrde da su držani u ponižavajućim ili nečovječnim uslovima, dijeleći ćelije sa velikim brojem drugih zatvorenika, što im je ostavljalo vrlo malo životnog prostora. Sud je u svojim presudama obavezan da odluči da li držanje zatvorenika u ćelijama koje nude veoma ograničen životni prostor po osobi (obično manje od 4 m²) predstavlja kršenje Člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima ili ne.

20. Uloga CPT-a, kao preventivnog tijela koje vrši praćenje, je različita. Njegova odgovornost ne uključuje odlučivanje o tome da li određena situacija predstavlja nečovječan ili ponižavajući postupak ili kaznu u značenju Člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima.⁸ Međutim, tokom svojih posjeta, Komitet je nailazio na zatvorske uslove koji su izazivali nevjericu i bili, kao što je opisano u jednom izvještaju o posjeti „uvreda za civilizovano društvo“. Stoga je u nekoliko izvještaja o posjetama navedeno da se uslovi primijećeni u veoma prenatrpanim zatvorima mogu smatrati „nečovječnim i ponižavajućim postupanjem“.

21. CPT nikada nije tvrdio da se njegovi standardi za veličine ćelija moraju smatrati apsolutnim. Drugim riječima, ne stoji automatski na stanovištu da se manje odstupanje od minimuma standarda samo po sebi može smatrati nečovječnim i ponižavajućim postupanjem prema zatvoreniku(cima), sve dok postoje druge, olakšavajuće okolnosti kao što je prije svega činjenica da zatvorenici mogu da provode značajan vremenski period van svojih ćelija svakoga dana (u radionicama, na časovima i u drugim aktivnostima). Međutim, čak i u takvim slučajevima, CPT i dalje preporučuje primjenu minimuma standarda.

22. S druge strane, da bi Komitet rekao da se pritvorski uslovi smatraju nečovječnim ili ponižavajućim postupanjem, ćelije moraju biti izuzetno pretrpane ili, kao u većini slučajeva, imati kombinaciju nekoliko negativnih elemenata, kao što su nedovoljan broj kreveta za sve zatvorenike, lošu higijenu, prisustvo insekata i glodara, nedovoljnu ventilaciju, grijanje ili osvjetljenje, nepostojanje sanitarnog čvora u ćeliji i kao posljedicu toga, korišćenje kanti ili boca za zadovoljavanje potreba prirode. U stvari, vjerovatnoća da zatvor bude pretrpan, a u isto vrijeme i sa dobrom ventilacijom, čist i opremljen dovoljnim brojem kreveta, jeste veoma mala. Stoga nije iznenađujuće da CPT često navodi faktore koji čine veoma loše uslove u zatvorima, umjesto da samo ukazuje na neadekvatan životni prostor. Uz to – ali nikako u svakom slučaju – CPT uzima u obzir druge faktore koji nisu direktno povezani sa uslovima prilikom procjene određene situacije. Ovi faktori uključuju malo vremena provedenog van ćelije i generalno loš režim, skraćenu šetnju ili vježbanje napolju, lišavanje kontakta sa rođacima tokom nekoliko godina itd.

23. Prilog ovom dokumentu sadrži spisak faktora koji nije konačan (a koji nisu veličina životnog prostora po zatvoreniku) koje treba uzeti u obzir prilikom procjene zatvorskih uslova.

⁸ Vezano za ovo vidite Član 17 (2) Evropske konvencije za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (ECPT)

Zaključak

24. Ovaj dokument nastoji obezbijediti smjernice za praktičare i druge zainteresovane strane, jasno navodeći minimum standarda CPT-a koji se odnose na životni prostor zatvorenika u datoj ćeliji. Na kraju, na sudovima je da odluče da li je određena osoba doživjela patnju koja graniči sa nečovječnim ili ponižavajućim postupanjem u značenju Člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima, uzimajući u obzir sve vrste faktora, uključujući i ličnu konstituciju određene osobe. Broj kvadratnih metara dostupnih po osobi jeste jedan od faktora, često veoma značajan, čak i odlučujući faktor.

25. CPT je stalno kritikovao uslove u kojima zatvorenici imaju manje od 4 m² po osobi u višekrevetnim ćelijama ili manje od 6 m² u jednokrevetnim ćelijama (u oba slučaja bez sanitarnog čvora) i redovno pozivao vlasti da prošire (ili povuku iz upotrebe) jednokrevetne ćelije ili smanje broj zatvorenika u višekrevetnim ćelijama. CPT očekuje da se ovi minimalni standardi životnog prostora sistematično primjenjuju u svim zatvorskim ustanovama u državama članicama Vijeća Evrope i nada se da će sve više zemalja nastojati da ispuni „željene“ standarde CPT koji se odnose na višekrevetne ćelije.

PRILOG

Primjeri drugih faktora koje treba uzeti u razmatranje prilikom procjene uslova u zatvorima

Održavanje i čistoća

- Ćelije, uključujući i namještaj, trebaju biti adekvatno održavane i treba uložiti maksimalni napor da životni prostor bude čist i higijenski.
- Sve najezde štetočina treba odmah istrebljivati.
- Zatvorenici trebaju dobiti odgovarajuće proizvode za ličnu higijenu i sredstva za čišćenje.

Dostupnost prirodnog svjetla, ventilacije i grijanja

- Sav životni prostor zatvorenika (i jednokrevetne i višekrevetne ćelije) trebaju imati prirodno svjetlo, kao i vještačko osvjetljenje koje je dovoljno za čitanje.
- Isto tako, treba biti dovoljno ventilacije kako bi se omogućilo stalno prozračivanje u ćelijama.
- Ćelije se moraju adekvatno grijati.

Sanitarni čvor

- Svaka ćelija treba imati najmanje toaletnu šolju i lavabo. U višekrevetnim ćelijama, sanitarni čvorovi trebaju biti potpuno odvojeni (tj. do tavanice).
- U ono nekoliko zatvora gdje sanitarni čvorovi nisu dostupni u ćeliji, vlasti moraju obezbijediti da zatvorenici imaju jednostavan pristup toaletu kad god je potrebno. Danas, nijedan zatvorenik u Evropi ne smije biti primoran da sam iznosi fekalije u kanti iz ćelije, praksa koja je ponižavajuća i za zatvorenike i za članove osoblja koji moraju nadzirati takvu proceduru.

Vježbanje na otvorenom

- CPT smatra da svaki zatvorenik mora imati bar jedan sat vježbanja napolju svakodnevno. Dvorište za vježbanje na otvorenom treba biti prostrano i adekvatno opremljeno kako bi zatvorenicima omogućilo da zaista fizički vježbaju (npr. da učestvuju u sportovima); treba biti opremljeno i prostorom za odmor (npr. klupom) i zaklonom od lošeg vremena.

Svrsishodne aktivnosti

- CPT je odavno preporučivao da zatvorenicima treba ponuditi mnoštvo različitih svrsishodnih aktivnosti (rad, stručno osposobljavanje, obrazovanje, sport i rekreaciju). U ovu svrhu, CPT od 1990. navodi da cilj treba biti da zatvorenici – i osuđeni i pritvoreni – trebaju provesti osam sati ili više van svojih ćelija uključeni u takve aktivnosti i da za osuđene zatvorenike režim treba biti čak i povoljniji.